

ΜΕΡΟΣ Ι: «ΤΗΛΕΜΑΧΕΙΑ»



(ραψωδίες α - δ)

Ραψωδία α

Οι Αλεξανδρινοί σχολιαστές των ομηρικών επών (με βάση τα θεματικά κέντρα της ραψωδίας) έχουν δώσει στην α ραψωδία τον υπότιτλο:

Θεῶν ἀγορά. Ἀθηνᾶς παραίνεσις πρὸς Τηλέμαχον.

Μνηστήρων εὐωχία

[δηλαδή: **α.** Συνέλευση των θεών στον Όλυμπο.

β. Συμβουλές της Αθηνάς στον Τηλέμαχο.

γ. Το φαγοπότι των μνηστήρων στο παλάτι του Οδυσσέα.]

Διαίρεση της α ραψωδίας σε ενότητες

1. στ. 1-25: Το πρώτο και το δεύτερο προοίμιο.
2. στ. 26-108: Πρώτο συμβούλιο των θεών στον Όλυμπο.
3. στ. 109-173: Η Αθηνά στην Ιθάκη.
4. στ. 174-360: Διάλογος του Τηλέμαχου με την Αθηνά-Μέντη.
5. στ. 361-497: Ο Τηλέμαχος μετά τη συνομιλία του με την Αθηνά.

Ενότητα πρώτη (α 1-25)

ΤΟ ΚΥΡΙΩΣ ΠΡΟΟΙΜΙΟ ΚΑΙ ΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟ ΠΡΟΟΙΜΙΟ ΤΗΣ ΟΔΥΣΣΕΙΑΣ

✦ Η δομή της Ενότητας (οι σκηνές και οι υποενότητες)

1η υποενότητα: στ. 1-13 (το «πρώτο ή κυρίως προοίμιο»). Η επίκληση στη Μούσα (στ. 1), η ηθογράφιση του κεντρικού ήρωα του έργου, του Οδυσσέα (στ. 1-8), η τύχη των συντρόφων του (στ. 9-11) και η δεύτερη επίκληση στη Μούσα (στ. 12-13).

2η υποενότητα: στ. 14-25 (το «δεύτερο προοίμιο»). *Η αρχή της ιστορίας*: η ακούσια παραμονή του ήρωα στο νησί της Καλυψώς (στ. 14-19), τα μελλοντικά πάθη του μετά την επιστροφή του στην πατρίδα (στ. 20-22) και η ευνοϊκή στάση των θεών απέναντί του πλην του Ποσειδώνα (στ. 23-25).

✦ Το περιεχόμενο της Ενότητας και η εξέλιξη της δράσης

➤ 1η υποενότητα

Η πρώτη ραψωδία της ομηρικής *Οδύσσειας* –όπως και της *Ιλιάδας*– ξεκινά με το «προοίμιο» (δηλαδή τον πρόλογο, την εισαγωγή του έργου), στο οποίο ο ποιητής, όπως όριζε η παράδοση, ζητά αρχικά από τη Μούσα –τη «θεά που προστάτευε την ποίηση»– να του υπαγορεύσει το περιεχόμενο του τραγουδιού του, που θα ιστορήσει τις περιπλανήσεις του Οδυσσέα μετά την πτώση της Τροίας. Αν και δεν αναφέρεται το όνομα του ήρωα, δίνονται χαρακτηριστικά στοιχεία της ταυτότητάς του: πρόκειται για τον πολυμήχανο άνδρα που περιπλανήθηκε χρόνια ολόκληρα στις θάλασσες, γνώρισε τον τρόπο σκέψης και τις διαθέσεις πολλών ανθρώπων και λαών και έπαθε πολλά προσπαθώντας να σώσει τον εαυτό του και τους συντρόφους του και να εξασφαλίσει γι' αυτούς και για τον εαυτό του τον γυρισμό στην πατρίδα. Στη συνέχεια μας δίνεται η πληροφορία ότι παρά την επιθυμία και τις προσπάθειες του ήρωα οι σύντροφοί του χάθηκαν από δική τους ευθύνη, επειδή έφαγαν τα βόδια του θεού Ήλιου. Ακολουθεί μια δεύτερη επίκληση

ση στη Μούσα, να αρχίσει να διηγείται την ιστορία από όποιο σημείο αυτή επιθυμεί, η οποία μας κάνει να υποψιαστούμε ότι η Μούσα-ποιητής δεν πρόκειται να διηγηθεί τα γεγονότα με τη χρονολογική σειρά που έγιναν.

➤ 2η υποενότητα

Στο δεύτερο προοίμιο γίνεται λόγος για το παρόν και το μέλλον του ήρωά μας, ο οποίος –σε αντίθεση με τους άλλους ήρωες του Τρωικού πολέμου– δεν έχει επιστρέψει ακόμα στην πατρίδα, καθώς παραμένει αιχμάλωτος στο νησί της θεάς Καλυψώς, η οποία τον θέλει σύντροφό της. Ωστόσο, κι όταν οι θεοί έκαναν δυνατή την επάνοδό του στην πατρίδα, την Ιθάκη, κι εκεί δεν του έλειψαν οι αγώνες, αυτή τη φορά εναντίον δικών του ανθρώπων. Το δεύτερο προοίμιο ολοκληρώνεται με αναφορά στη στάση των θεών απέναντι στον πολύπαθο ήρωα τον χρόνο που αρχίζει η επική αφήγηση: όλοι είναι τώρα με το μέρος του εκτός από τον Ποσειδώνα, που παραμένει οργισμένος εναντίον του.



Ο κόσμος του έπους (πραγματολογικά – πολιτιστικά – ιδεολογικά στοιχεία)

«Μούσα» (στ. 1): Ο ποιητής επικαλείται τη Μούσα, δηλαδή τη θεότητα της (επικής) ποίησης. Οι Μούσες ήταν προστάτριες (ή προστάτιδες) των «γραμμάτων και των τεχνών». Γι' αυτό η λέξη «μούσα» χρησιμοποιείται σήμερα μεταφορικά για να δηλώσει πρόσωπο –κυρίως γυναίκα– που εμπνέει έναν ποιητή και γενικότερα έναν καλλιτέχνη. Οι εννέα Μούσες της αρχαιότητας ήταν οι εξής: η Κλειώ (προστάτρια της ιστορίας), η Ευτέρπη (προστάτρια της μουσικής), η Θάλεια (προστάτρια της κωμωδίας), η Μελπομένη (προστάτρια της τραγωδίας), η Τερψιχόρη (προστάτρια του χορού), η Ερατώ (προστάτρια της ερωτικής ποίησης), η Πολύμνια (προστάτρια της θρησκευτικής ποίησης), η Ουρανία (προστάτρια της αστρονομίας) και η Καλλιόπη (προστάτρια της επικής-ηρωικής ποίησης). Κατά την αρχαία ελληνική μυθολογία ήταν κόρες του Δία και της Μνημοσύνης, δηλαδή της μνημονικής ικανότητας, μιας από τις έξι Τιτανίδες.

«της Τροίας / πάτησε το κάστρο το ιερό» (στ. 2-3): Ο Όμηρος αποδίδει την άλωση της Τροίας με έμφαση στον Οδυσσέα, ο οποίος κατά τον μύθο συνέλαβε το τέχνασμα του Δούρειου Ίππου, του κούφιου ξύλινου αλόγου που προσέφεραν με δόλο οι Έλληνες στους Τρώες, στην κοιλιά του οποίου είχαν κρυφτεί οπλισμένοι πολεμιστές. Το κάστρο (η καστροπολιτεία) της Τροίας χαρακτηρίζεται «ιερό», επειδή –κατά το σχολικό βιβλίο– το προστάτευαν θεοί, όπως κάθε πόλη (πβ. τους πολιούχους αγίους των σημερινών πόλεων). Άλλωστε η Τροία θεωρούνταν ιερή πόλη, καθώς πιστευόταν ότι τα τείχη της τα είχαν χτίσει οι θεοί Απόλλων και Ποσειδών.

«που πήγαν κι έφαγαν τα βόδια / του υπέρλαμπρου Ήλιου» (στ. 10-11): Εκτενής αναφορά στο περιστατικό γίνεται στη ραψωδία μ (επεισόδιο Θρινακίας). Ο «υπέρλαμπρος Ήλιος», κατά την αρχαία ελληνική μυθολογία, ήταν θεός, γιος του Τιτάνα Υπερίωνα και της Τιτανίδας Θείας, αδερφός της Σελήνης και της Ηούς (της Αυγής). Εμφανίζεται ως οδηγός άρματος, που το πρωί αναδύεται από τον Ωκεανό και ανεβαίνει στον ουρανό για να φωτίσει θεούς και ανθρώπους, και το απόγευμα κατεβαίνει με το άρμα του πάλι στον Ωκεανό.

«τον έκρυβε κοντά της μια νεράιδα, [...] γιατί τον ήθελε δικό της» (στ. 17-19): Οι νεράιδες (*νύμφαι* στο πρωτότυπο) –όπως η Καλυψώ– ήταν κατώτερες θεότητες της φύσης και ιδιαίτερα του «υγρού στοιχείου» που σύχναζαν –σύμφωνα με τη μυθολογία και τη λαϊκή παράδοση– σε πηγές, δάση, δέντρα και σπηλιές. Διακρίνονταν με ειδικές ονομασίες: *Ναϊάδες* (των πηγών), *Νηρηίδες* (της θάλασσας), *Όρεσιτιάδες* ή *Όρεάδες* ή *Όρρειαι* (των βουνών), *Δρυάδες* (των δασών), *Άμαδρυάδες* (των δασών και ιδιαίτερα των βαλανιδιών), *Υάδες* (της βροχής), *Λειμωνιάδες* (των λιβαδιών), *Πετραῖαι* (των βράχων), *Ωκυθόαι* (των αστεριών). Οι «νύμφες» παρουσιάζονται από τη μυθική παράδοση «ξελογιαστρος» και γι' αυτό ήταν εξαιρετικά επικίνδυνο για έναν θνητό να σμίξει με μία «νύμφη», γιατί θα «του έπαιρνε τα μυαλά». Ο Οδυσσέας παρέμεινε επτά χρόνια στο μυθικό νησί Ωγυγία, το άντρο της νεράιδας Καλυψώς, πολιορκημένος από τον έρωτά της και αδύναμος να βρει μέσο διαφυγής.

«όλοι εκτός του Ποσειδώνα» (στ. 23): Ο θεός της θάλασσας εμφανίζεται οργισμένος με τον Οδυσσέα εξαιτίας της τύφλωσης του γιου του, του Κύκλωπα Πολύφημου. (Το σχετικό επεισόδιο παρουσιάζεται στη ραψωδία ι.)

«πάνω στον θεϊκό Οδυσσέα» (στ. 24): Ο Οδυσσέας χαρακτηρίζεται «θεϊκός» –όπως και άλλοι ομηρικοί ήρωες– όχι τόσο γιατί η καταγωγή τους αναγόταν σε θεούς όσο επειδή είχαν εξαιρετικές ικανότητες.



Στοιχεία αφηγηματικής τεχνικής και ποιητικής τέχνης

✦ Οι «αφηγηματικοί τρόποι» και η διάρθρωση της αφήγησης στα δύο προοίμια της *Οδύσσειας*

Η *εισαγωγή* στην *Οδύσσεια* κατανέμεται σε δύο προοίμια (στ. 1-13 και στ. 14-25). Και τα δύο έχουν αφηγηματικό χαρακτήρα: στο πρώτο μιλάει ο ποιητής και στο δεύτερο, υποτίθεται, η Μούσα, η οποία ανταποκρίνεται στην παράκληση του ποιητή για έμπνευση. Το δεύτερο είναι ειδικότερο του πρώτου, καθώς σ' αυτό ο ποιητής παρουσιάζει τον Οδυσσέα λίγο πριν την αναχώρησή του από το νησί της Ωγυγίας, τον προτελευταίο σταθμό του «νόστου» του (ο τελευταίος «σταθ-

μός» του πριν την επιστροφή του στην Ιθάκη είναι το νησί των Φαιάκων), και παράλληλα μας δίνει την αίτσια έκβαση της πολύχρονης περιπλάνησής του (στ. 20-21), αλλά και την αιτία, για την οποία αναβάλλεται ακόμα ο «νόστος» του ήρωα, την οργή του θεού Ποσειδώνα.

✘ Ο τύπος του αφηγητή και η εστίαση (η οπτική γωνία της αφήγησης) στο πρώτο προοίμιο

Στο πρώτο προοίμιο γίνεται χρήση του β' ρηματικού προσώπου (στ. 1: «να μου ανιστορήσεις» και στ. 12-13: «ξεκίνα [...] και πες την και σ' εμάς»), όπως επιβάλλει η προσωπική αποστροφή (σχήμα λόγου κατά το οποίο ο αφηγητής απευθύνεται σε συγκεκριμένο πρόσωπο) του επικού ποιητή στη θεά της ποίησης. Ο αφηγητής είναι ετεροδιηγητικός (δηλαδή δεν έχει καμία συμμετοχή στην ιστορία που αφηγείται, στη «δράση»), η εστίαση (δηλαδή η αφηγηματική σκοπιά / η οπτική γωνία από την οποία γίνεται η αφήγηση) είναι μηδενική (αφήγηση χωρίς εστίαση) και ο αφηγητής είναι παντογνώστης (καθώς παρουσιάζεται να γνωρίζει τις περιπέτειες του ήρωα και των συντρόφων του, τα κίνητρα της δράσης τους αλλά και να ερμηνεύει τις θεϊκές βουλές και ενέργειες).

✘ Το σχόλιο του ποιητή στον στ. 10

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και το προσωπικό σχόλιο-κρίση του ποιητή στον στίχο 10 με τη χρήση των επιθέτων «νήπιοι και μωροί», που αναφέρονται στους συντρόφους του Οδυσσέα. Το επίθετο «νήπιοι» που χρησιμοποιεί ο ποιητής εκφράζει μαζί με κάποια επίκριση και τη συμπάθεια του ποιητή αλλά και του Οδυσσέα για τους ανόητους συντρόφους, που δεν αξιώθηκαν να ξαναπατήσουν τα χώματα της Ιθάκης.

✘ Ο τύπος του αφηγητή και η εστίαση (η οπτική γωνία της αφήγησης) στο δεύτερο προοίμιο

Στο δεύτερο προοίμιο ξεκινά η κυρίως αφήγηση του έπους. Η Μούσα –ή μάλλον ο ποιητής εμπνεόμενος από τη Μούσα– αφηγείται σε γ' πρόσωπο τις περιπέτειες του ήρωα. Ο αφηγητής είναι παντογνώστης (δηλαδή γνωρίζει τα πάντα), γεγονός που δικαιολογείται, καθώς δεν μιλά ο ίδιος ο ποιητής αλλά η Μούσα.

✘ Προώθηση του μύθου – Οικονομία του έργου

Για την οικονομία του έργου λοιπόν είναι χρήσιμο να γνωρίζουμε ότι στην αρχή της ιστορίας ο αφηγητής αναγγέλλει το θέμα του (ο Οδυσσέας και οι περιπλανήσεις του), τη χρονική αφετηρία του (ο ήρωας κρατείται από την Καλυψώ στο νησί της Ωγυγίας), και αόριστα το τελείωμα (στ. 20: «Κι όταν, με του καιρού τ' αλλαγμάτα, ο χρόνος ήλθε που του ορίσαν οι θεοί»). Ο ακροατής-αναγνώστης πληροφορείται το «περίγραμμα» του έπους του «νόστου» (δηλαδή του γυρισμού στην πατρίδα): ο ήρωάς μας θα ταλαιπωρηθεί σε πελάγη και σε στεριές, θα γευτεί πλήθος εμπειρίες, αλλά τελικά θα επιστρέψει, σοφότερος ασφαλώς, χωρίς όμως τους «άφρονες» συντρό-

φους του. Στον στ. 20 σύμφωνα με το θεϊκό σχέδιο και το «πλήρωμα του αναγκαίου χρόνου» προοικονομείται ο «νόστος» σε απροσδιόριστο μέλλοντα χρόνο και μόνο εμπόδιο παραμένει η επιμονή τού μονίμως οργισμένου με τον ήρωα Ποσειδώνα.

✧ Στοιχεία προοικονομίας (προϊδεασμοί – προσημάνσεις – προλήψεις)

Προσημάνσεις διακρίνουμε στα εξής σημεία:

- ▶ στ. 7-11: η απώλεια των συντρόφων στο νησί του Ήλιου (επεισόδιο της Θρινακίας, ραψωδία μ).
- ▶ στ. 16-19: η δέσμευση του Οδυσσέα από τη θεά Καλυψώ (Ωγυγία, ραψωδία ε).
- ▶ στ. 20-21: η τελική επιστροφή του ήρωα στην πατρίδα (ραψωδία ν).
- ▶ στ. 22: οι αγώνες του Οδυσσέα στην Ιθάκη (μνηστηροφονία, ραψωδία χ).

✧ Τυπικά στοιχεία (επίθετα – φράσεις – στίχοι)

- ▶ στ. 1: «τον πολύτροπο» (το ίδιο επίθετο και στο πρωτότυπο).
- ▶ στ. 3: «το κάστρο το ιερό» (στο πρωτότυπο: *ἱερὸν πτολίεθρον*).
- ▶ στ. 11: «του υπέρλαμπρου Ήλιου» (στο πρωτότυπο: *Ἐπερίονος Ἡελίοιο*).
- ▶ στ. 11: «του γυρισμού τη μέρα» (στο πρωτότυπο: *νόστιμον ἡμῶν*).
- ▶ στ. 18: «η Καλυψώ, θεά σεμνή κι αρχοντική» (στο πρωτότυπο: *νύμφη πότνι ἔρυκε Καλυψώ, δῖα θεάων*).
- ▶ στ. 20: «...ο χρόνος ήλθε που του ορίσαν οι θεοί» (στο πρωτότυπο: *ἔτος ἦλθε περιπλομένων ἐνιαυτῶν τῶ οἱ ἐπεκλώσαντο θεοί*).
- ▶ στ. 24: «στον θεϊκό Οδυσσέα» (στο πρωτότυπο: *ἀντιθέφ' Ὀδυσῆϊ*). Ο Οδυσσέας αλλά και οι άλλοι ομηρικοί ήρωες χαρακτηρίζονται θεϊκοί όχι τόσο γιατί η καταγωγή τους αναγόταν σε θεούς όσο επειδή είχαν εξαιρετικές ικανότητες.

✧ Απαντήσεις στις εργασίες του σχολικού βιβλίου

ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1 Να συγκρίνετε τους 5 πρώτους στίχους του προοιμίου της *Οδύσσειας* με το απόσπασμα από το έπος του Γκιλγκαμές και να αναζητήσετε ομοιότητες [...].

Το προοίμιο της *Οδύσσειας* και του έπους του Γκιλγκαμές

Οι ομοιότητες μεταξύ των δύο προοιμίων, της ομηρικής *Οδύσσειας* και του ασσυροβαβυλωνιακού έπους του Γκιλγκαμές, είναι ολοφάνερές. Και στα δύο δηλώνεται η πρόθεση του ποιητή να μιλήσει για έναν άνδρα με παρόμοια χαρακτηριστικά και ιδιότητες: είναι *πολυταξιδεμένος* («που βρέθηκε ως τα πέρατα του κόσμου να γυρνά» ~ «σε τόπους μακρινούς ταξίδεψε»), *ζυμωμένος με τη ζωή, πολύπειρος και πολύπαθος* («Γνώρισε πολίτες πολλές, έμαθε πολλών ανθρώπων τις βουλές [...] πάθη πολλά που τον σημάδεψαν» ~ «που όλα τ' αγνάψε στον κό-

σμο [...] που κάθε τι δοκίμασε [...] που όλα τα γέυτηκε και γνώσιν απόχτησε πολλή»).

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ – ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1 Ποια θέματα καλύπτει το πρώτο προοίμιο και ποια το δεύτερο;

Τα θέματα του πρώτου προοιμίου

α. Στο πρώτο προοίμιο:

- Εισάγεται το θέμα: γίνεται αναφορά και παρουσίαση του κεντρικού προσώπου της *Οδύσσειας*.
- Ο ποιητής επικαλείται τη βοήθεια της Μούσας (δύο φορές: στην αρχή και στο τέλος).
- Παρέχεται η πληροφορία (σε τρεις στίχους: 9-11) της απώλειας των συντρόφων και η αιτία της – και μάλιστα *αντιθετικά* με τη βούληση του Οδυσσέα («Κι όμως δεν μπόρεσε, που τόσο επιθυμούσε, να σώσει τους συντρόφους», στ. 7-8).

Η ανάγκη ενός δεύτερου προοιμίου

Το πρώτο προοίμιο λοιπόν καλύπτει, σε γενικές γραμμές, τον αγώνα του Οδυσσέα για τον νόστο από την άλωση της Τροίας μέχρι το ναυάγιο μόνο, μετά τη Θρινακία (δηλαδή παραπέμπει στις τέσσερις μόνον από τις είκοσι τέσσερις ραψωδίες της *Οδύσσειας*). Γι' αυτό προκύπτει η ανάγκη ενός νέου προοιμίου που θα συμπληρώσει τις «θεματικές ελλείψεις» του πρώτου.

Τα θέματα του δεύτερου προοιμίου

β. Στο δεύτερο προοίμιο:

- Αναφέρεται το χρονικό σημείο που επιλέγει ο ποιητής (με την καθοδήγηση της Μούσας) ως αρχή της εξιστόρησης των περιπετειών του ήρωα («τότε», όταν «οι άλλοι [...] ήσαν σπίτι τους [...] μόνον εκείνον ...»).
- Προσδιορίζεται η δύσκολη θέση στην οποία βρίσκεται ο ήρωας, η κράτησή του από τη θεά Καλυψώ, και ο τόπος της παραμονής του («στις θολωτές σπηλιές της»). Παρουσιάζεται επίσης η ψυχική του κατάσταση: νοσταλγεί την πατρίδα του και επιθυμεί να επιστρέψει κοντά στη γυναίκα του.
- Αποκαλύπτεται ότι αυτός ο διπλός πόθος, «του γυρισμού και της γυναίκας του», εγκλωβίζεται –εκτός από τον έρωτα της θεάς Καλυψώς– από την άγρια οργή του Ποσειδώνα. Διευκρινίζεται πάντως ότι οι άλλοι θεοί «τώρα» είναι με το μέρος του.
- Αναφέρεται η απόφαση των θεών για τον «νόστο» του, την επιστροφή του στην πατρίδα – απόφαση που θα αρχίσει να ξετυλίγει την ιστορία.

- Προσημαίνονται οι μελλοντικοί αγώνες του ήρωα στην πατρίδα του, την Ιθάκη.

2 Ποιοι εμποδίζουν τον νόστο του Οδυσσέα και ποιοι αποφάσισαν να τον βοηθήσουν;

Οι δυνάμεις που δυσκολεύουν...

...ή ευνοούν τον νόστο του Οδυσσέα

- α. Τον «νόστο» του Οδυσσέα τον δυσκολεύουν είτε τον εμποδίζουν οι σύντροφοί του (στ. 6), η ερωτευμένη θεά Καλυψώ (στ. 18), οι μνηστήρες (οι οποίοι αόριστα αναφέρονται στον στ. 22) και ο οργισμένος Ποσειδών (στ. 23).
- β. Αποφάσισαν να τον βοηθήσουν οι άλλοι θεοί (εκτός του Ποσειδώνα), οι οποίοι «τώρα τον συμπαθούσαν» (στ. 23). Η απόφαση για την πραγματοποίηση του «νόστου» σαφώς αναφέρεται ότι ανήκει στους θεούς (στ. 20) που εδώ φαίνεται πως συμπράττουν με τη Μοίρα, «κινήτρια δύναμη» όμως είναι ο διπλός πόθος του Οδυσσέα, «του γυρισμού και της γυναίκας του», η σταθερή επιθυμία του και οι ψυχικές του δυνάμεις.

3 Ποιες λέξεις ή φράσεις του κειμένου αυτής της Ενότητας έχουν μεταφορική σημασία;

Στο μεταφρασμένο κείμενο διακρίνουμε τις παρακάτω μεταφορές:

Οι μεταφορές

- στ. 6: «σηκώνοντας το βάρος για τη δική του τη ζωή και των συντρόφων του». **Κυριολεκτικά:** αναλαμβάνοντας την ευθύνη για τη δική του ζωή και των συντρόφων του, προσπαθώντας να γλιτώσει τη δική του ζωή και των συντρόφων του.
- στ. 11: «τους άρπαξε του γυρισμού τη μέρα». **Κυριολεκτικά:** τους στέρησε του γυρισμού τη μέρα.
- στ. 24: «κρεμούσε τον θυμό του πάνω στον θεϊκό Οδυσσέα». **Κυριολεκτικά:** ήταν διαρκώς/ακατάπαυστα θυμωμένος με τον θεϊκό Οδυσσέα.

4 Εντοπίστε στην περιληπτική αναδιήγηση των γεγονότων της Οδύσσειας με χρονολογική σειρά (9ο θέμα της Εισαγωγής) το σημείο από το οποίο η Μούσα αρχίζει να διηγείται τις περιπέτειες του Οδυσσέα και σκεφτείτε τι πετυχαίνει ο ποιητής με αυτή την αρχή [την αρχή in medias res – δεξ το σχόλιο 9].

Η αφηγηματική τεχνική in medias res και η λειτουργία της

Ο Όμηρος στην *Οδύσσεια* πρωτοτυπεί και δεν ιστορεί τα γεγονότα (δηλαδή τις περιπλανήσεις και τον «νόστο» του Οδυσσέα) με τη χρονική τους σειρά, αλλά από κάποιο μεταγενέστερο χρονικό σημείο και στην πορεία της αφήγησης διαμορφώνει κατάλληλες συνθήκες, ώστε να αναφερθεί αναδρομικά (δηλαδή προς τα πίσω) σε όσα προηγήθηκαν. Η αφηγηματική αυτή

<p>Η χρονική αφηγηρία του έπους</p> <p>Οι δύο αφηγηματικοί χρόνοι</p>	<p>τεχνική είναι γνωστή με τον λατινικό όρο <i>in medias res</i>, δηλαδή «στη μέση των πραγμάτων», «στη μέση της υπόθεσης». Η διάταξη αυτή του αφηγηματικού υλικού δημιουργεί <u>ένταση και «απορίες» στον αναγνώστη και του προκαλεί έτσι το ενδιαφέρον να προχωρήσει παρακάτω για να τις λύσει.</u></p> <p>Η <u>χρονική αφηγηρία</u> του έπους τοποθετείται λίγο πριν την αναχώρηση του ήρωα από το νησί της Ωγυγίας. Συγκεκριμένα οι πρώτες έντεκα μέρες του έπους συμπίπτουν με τις τελευταίες ημέρες της παραμονής του Οδυσσέα στην Ωγυγία.</p> <p>Επομένως, <u>η κυρίως αφήγηση</u> στην <i>Οδύσσεια</i> παρακολουθεί τον ήρώα μας <u>στον τελευταίο αγώνα του για τον «νόστο»</u> (δηλαδή από την Ωγυγία ως την επιστροφή στην Ιθάκη) <u>και τους αγώνες του στην Ιθάκη.</u> Το προηγούμενο μακρό χρονικό διάστημα (από την αναχώρηση του ήρωα από την Τροία μετά την άλωση της πόλης και τη λήξη του πολέμου ως την Ωγυγία) θα καλυφθεί με την τεχνική του <u>εγκιβωτισμού</u> στις ραψωδίες 1-μ, δηλαδή στους «Απολόγους» του Αλκινόου.</p>
---	--

5 Συμπλήρωση κενών:

Στα ομηρικά έπη συναντούμε συχνά αντιθέσεις, που βοηθούν το μάτι και τον νου να συλλαμβάνει καθαρότερα τα πράγματα, ακριβώς επειδή τα αντιπαράθετε βάζοντας το ένα απέναντι στο άλλο: π.χ. στους στίχους 7-11 ο Οδυσσέας αντιπαράκειται προς τους **συντρόφους**, ενώ στους στίχους 14-19 προς τους **άλλους ήρωες του Τρωικού πολέμου** και στον στίχο 23 ο Ποσειδώνας αντιπαράκειται προς τους **υπόλοιπους θεούς**.

[Ακριβέστερα οι αντιθέσεις του κειμένου είναι οι παρακάτω:

- ✓ *Πολύτροπος* Οδυσσέας – *Νήπιοι* σύντροφοι.
- ✓ *Θάνατος* των συντρόφων – *Επιστροφή* του Οδυσσέα στην πατρίδα.
- ✓ *Έγκαιρη επιστροφή* των άλλων ηρώων του Τρωικού πολέμου – *Περιπλανήσεις* του Οδυσσέα και *μακρόχρονη παραμονή* του μακριά από την πατρίδα.
- ✓ *Εχθρότητα* του Ποσειδώνα απέναντι στον Οδυσσέα – *Συμπάθεια* των άλλων θεών.]

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Συμπληρώστε τα κενά βάζοντας στη σωστή τους θέση τις παρακάτω λέξεις ή φράσεις: **καστροκατακτητής, πολύπαθος, πολύτροπος, πολύπειρος, έξυπνος, του γυρισμού και της γυναίκας του, κοσμογυρισμένος, φιλέταιρος, ήρωας (δύο λέξεις περυσεύουν).**

Στο πρώτο προοίμιο ο *Οδυσσέας* παρουσιάζεται: **πολύτροπος, καστροκατακτητής, πολύπαθος, πολύπειρος, κοσμογυρισμένος, φιλέταιρος**, η Μούσα εξάλλου, στους στίχους 16-17, κάνει λόγο για τον διπλό πόθο του Οδυσσέα: **του γυρισμού και της γυναίκας του**.

✿ Πρόσθετες εργασίες – Ειδικά θέματα

1 Για ποιον λόγο ο ποιητής επικαλείται τη βοήθεια της Μούσας;

Η επίκληση του ποιητή στη Μούσα και η λειτουργία της

Η επίκληση του ποιητή στη Μούσα, σε μια ανώτερη ποιητική θεότητα, δεν είναι μοναδική στην ομηρική *Οδύσσεια*. Αποτελεί βασικό στοιχείο της δημοτικής-προφορικής ποίησης τόσο στην αρχαιότητα όσο και στα νεότερα δημοτικά τραγούδια (πβ. στο τραγούδι του Δασκαλογιάννη: «Θε μου, και δος μου φάτιση, καρδιά σαν το καζάνι, / να κάτσω να συλλογιστώ το δάσκαλο το Γιάννη»). Υπήρχε επίσης και στα άλλα επικά ποιήματα της αρχαίας εποχής, σωζόμενα και μη (υπάρχει π.χ. στην *Ιλιάδα* και στη *Θεογονία* του Ησιόδου: δεξ στο σχολικό βιβλίο το Παράλληλο κείμενο 1). Συναντάται ακόμα στον Βιργίλιο, τον «Όμηρο» της ρωμαϊκής γραμματείας (: *Musa, mihi causas memora, quo numine laeso...*, δηλαδή: «Μούσα, πες μου τις αιτίες, για ποια ασέβεια στο θείο...»).

Ωστόσο η επίκληση αυτή δεν είχε κατά την αρχαιότητα τυπικό αλλά ουσιαστικό χαρακτήρα, καθώς η παρουσία της στην αρχή αυτών των πολύστιχων ποιητικών συνθέσεων δηλώνει την κοινή αντίληψη ότι το έργο που απαγγέλλει ο αοιδός δεν οφείλεται στη δική του γνώση αλλά στη μετάδοση γνώσης θεϊκής. Το έργο του αοιδού, σύμφωνα με τη γενική τότε πεποίθηση, ήταν θεόπνευστο και η επίκληση ήταν δέηση πιστού, ο οποίος είχε επίγνωση της δυσκολίας και της σημασίας που είχε το λειτούργημά του.

Ο προσωπικός χαρακτήρας της επίκλησης

Δεν θα πρέπει να περάσει απαρατήρητος ο προσωπικός χαρακτήρας, που έχει στο προοίμιο της *Οδύσσειας* η επίκληση του ποιητή στη Μούσα με τη χρήση της προσωπικής αντωνυμίας: «*να μου ανιστορήσεις*» (στο πρωτότυπο: *μοι ἔννεπε*) – που υποδηλώνει την ιδιαίτερη σχέση του αοιδού με τη Μούσα.

2 Η πρώτη λέξη της ομηρικής *Οδύσσειας* είναι «τον άντρα...» (στο πρωτότυπο: *ἄνδρα...*). Εξετάστε: **α. για ποιον λόγο δεν κατονομάζεται ο κεντρικός ήρωας του έργου από την αρχή; β. ποιες ιδιότητες του αποδίδονται; γ. αν μπορούμε να συνδέσουμε τις ιδιότητες και αρετές του Οδυσσέα, που προβάλλονται στο προ-**

οίμιο, με κάποια ιστορική περίοδο της ελληνικής αρχαιότητας και να θεωρήσουμε τον ομηρικό Οδυσσέα «χαρακτηριστικό τύπο Έλληνα».

Η ηθογραφία του Οδυσσέα και η «ανωνυμία» του

α. Ο κεντρικός ήρωας δεν κατονομάζεται από την αρχή του έπους, ωστόσο ηθογραφείται με πληρότητα (σχεδόν «φωτογραφίζεται») με τις παραδοσιακές του ιδιότητες, γνωστές στους ανθρώπους της εποχής, οι οποίοι ασφαλώς είχαν επαφή με την προομηρική παράδοση. Το όνομα του Οδυσσέα ακούγεται πρώτη φορά στον στίχο 24 («πάνω στον θεϊκό Οδυσσέα»), ωστόσο θα πρέπει να θεωρήσουμε ότι κανείς μέχρι τότε δεν αμφιβάλλει για την ταυτότητα του πολυμήχανου και πολυπλόκτου πορθητή της Τροίας.

Οι ιδιότητες που αποδίδονται στον Οδυσσέα

β. Ο ποιητής ηθογραφεί τον Οδυσσέα με τις παραδοσιακές του ιδιότητες επιμένοντας στον αγώνα και στην επιθυμία του να «νοστήσει» μαζί με τους συντρόφους του, χωρίς να το κατορθώνει, αλλά και χωρίς να ευθύνεται.

Συγκεκριμένα, ο Οδυσσέας παρουσιάζεται:

- «πολύτροπος», δηλαδή «πολυμήχανος»: (στ. 1) έξυπνος, εφευρετικός, ευέλικτος πνευματικά, άνθρωπος που βρίσκει πολλούς τρόπους για ν' αποφεύγει το κακό ή να πετυχαίνει τον στόχο του.
- «πολύπλαγκτος», δηλαδή «κοσμογυρισμένος» (στ. 2).
- «ποτόλιπορθος», δηλαδή «καστροκατακτητής» (στ. 3).
- «πολύπειρος» (στ. 4).
- «πολύπαθος» (στ. 5).
- «φιλέταιρος» αρχηγός (στ. 6-7), που εξαρτά τη δική του μοίρα από τη μοίρα των συντρόφων του.

Ο Οδυσσέας ως σύμβολο και χαρακτηριστικός ανθρώπινος τύπος

γ. Αναμφίβολα με τις ιδιότητες που προβάλλονται στην Ενότητα ο Οδυσσέας εκπροσωπεί τον άνθρωπο της ομηρικής εποχής –εποχής αποικισμού– που αφυπνίζεται, ανακαλύπτει τον εαυτό του, την παντοδυναμία του, την απεραντοσύνη του πνευματικού και γνωστικού του ορίζοντα και την κατακτητική του διάθεση απέναντι στη φύση και στον κόσμο.

Ο φιλέταιρος ήρωας και η εποχή του

Επίσης ο «φιλέταιρος» ήρωας που αναλαμβάνει την ευθύνη για τη ζωή του και για τη ζωή των συντρόφων του δείχνει την ανάπτυξη του «ομοθυμαδόν», δηλαδή της από κοινού αντιμετώπισης των πραγμάτων. Η αντίληψη αυτή αναμφίβολα συνδέεται με τα ιστορικά δεδομένα: από τον 8ο αιώνα και μετά αλλάζει ο τρόπος διεξαγωγής της μάχης, η οποία κρίνεται πλέον όχι από την ανδρεία ενός ήρωα, αλλά από την υπευθυνότητα και τη συλλογική προσπάθεια όλων των μελών της φάλαγγας, στην

οποία ο κάθε οπλίτης προσπαθεί να προφυλάξει τόσο τον εαυτό του όσο και τον συμπολεμιστή του.

3 Γιατί ο ποιητής αναφέρεται στον χαμό των συντρόφων ήδη στο πρώτο προοίμιο (στ. 9-11);

Η αναφορά στον χαμό των συντρόφων και η λειτουργία της

Η πρόδρομη αναφορά του ποιητή στον χαμό των συντρόφων υπηρετεί πολλαπλή αφηγηματική και ποιητική σκοπιμότητα:

✓ Προετοιμάζει τον ακροατή-αναγνώστη να δει ολομόναχο τον Οδυσσέα αμέσως πιο κάτω.

✓ Δικαιολογεί στον ακροατή-αναγνώστη την επιστροφή του Οδυσσέα στο νησί του χωρίς τους συντρόφους, αφαιρώντας την ευθύνη του ήρωα για τον χαμό τους και, αντίθετα, τονίζοντας τη φροντίδα του για τη σωτηρία τους (στ. 7: «που τόσο επιθυμούσε»).

Ο χαμός των συντρόφων και η ηθική αρχή του έπους

✓ Διατυπώνει από την αρχή την ηθική αρχή που διέπει όλο το έπος: ο άνθρωπος είναι ελεύθερος να δράσει. Τα όρια της δράσης και των ενεργειών του είναι δοσμένα από τους θεούς και ο άνθρωπος τα γνωρίζει και τα αποδέχεται. Η δράση του τον οδηγεί συχνά στην άμαρτίαν, την υπέρβαση των ορίων του προσβάλλοντας τους θεούς (ή τους ανθρώπους). Για την υπέρβαση αυτή τιμωρείται και δυστυχεί. Επομένως ευθύνεται ο άνθρωπος για τις συμφορές που τον βρίσκουν.

4 Πώς διαμορφώνεται ο ρόλος των θεών στην Ενότητα και πώς προβάλλεται η ευθύνη των ανθρώπων;

Η προβολή της ανθρώπινης ευθύνης

Στο προοίμιο της *Οδύσσειας* τονίζεται για πρώτη φορά η προσωπική και συλλογική ευθύνη των δρώντων προσώπων, καθώς ο ήρωας αναλαμβάνει την ευθύνη για τη ζωή και την επάνοδο στην πατρίδα τόσο του ίδιου όσο και των «εταίρων» (στ. 6-8). Η απώλεια αυτών, παρά τη σφοδρή επιθυμία και τις προσπάθειες που κατέβαλε (στ. 7: παρ' όλο «που τόσο επιθυμούσε»), δεν καταλογίζεται στις ανεξερεύνητες βουλές κάποιας ανώτερης δύναμης ή στην αποτυχία του ίδιου. Για πρώτη φορά προβάλλεται με σαφή και κατηγορηματικό τρόπο η έννοια της ανθρώπινης ευθύνης, η οποία στηρίζεται στη γνώση και στην επίγνωση (στ. 9: «απ' τα δικά τους τα μεγάλα σφάλματα»).

Το ηθικό δίδαγμα της *Οδύσσειας*

Το «ηθικό δίδαγμα» λοιπόν της *Οδύσσειας* είναι απλό: η ελευθερία βούλησης που έχει ο άνθρωπος, όταν δεν χρησιμοποιείται ορθά, τον οδηγεί στην «αμαρτία» (την *ὑβριν*), την ηθική παράβαση, την υπέρβαση των ορίων (στ. 10-11: «...που πήγαν κι έφαγαν

**Ο ρόλος
των θεών**

τα βόδια / του υπέρλαμπρου Ήλιου»). Ακολουθεί αναπόφευκτα η τιμωρία (στ. 11: «κι αυτός τους άρπαξε του γυρισμού τη μέρα»), που αποκαθιστά την τάξη που διαταράχθηκε, επαναπροσδιορίζοντας τα όρια της ανθρώπινης ελευθερίας.

Σ' αυτά τα πλαίσια οι θεοί συχνά εκδηλώνουν την οργή τους απέναντι στους ανθρώπους –όπως ο Ποσειδών (στ. 24-25)– ορίζοντας την τύχη τους στα όρια της επικρατείας τους. Ο Οδυσσέας εξαρτάται από τον Ποσειδώνα όσο βρίσκεται στον δικό του χώρο, μέσα στη θάλασσα: η άφιξή του στην Ιθάκη τον αποδεσμεύει από τις επεμβάσεις του. Στην επόμενη Ενότητα θα παρακολουθήσουμε τη δράση μιας άλλης θεϊκής δύναμης, της Αθηνάς, αντίθετης όμως, καθώς η θεά ευνοεί τον Οδυσσέα.

Σύνδεση της Ενότητας με τα επόμενα

Οι πρώτοι 13 στίχοι (το πρώτο προοίμιο) της ομηρικής *Οδύσσειας* ορίζουν το ποιητικό «παρελθόν» του έργου. Οι επόμενοι 12 (το δεύτερο προοίμιο) το ποιητικό «παρόν»: ο πολύπαθος ήρωας παραμένει εγκλωβισμένος από τη θεά Καλυψώ στο νησί της, αλλά το μυαλό και η καρδιά του βρίσκεται στην πατρίδα και στη γυναίκα του. Οι θεοί εμφανίζονται με το μέρος του – εκτός από τον Ποσειδώνα. Η κρίσιμη φάση συνεχίζεται, ίσως μάλιστα έφτασε στην κορύφωσή της. Στην αρχή της επόμενης Ενότητας ο Ποσειδών απουσιάζει από τον Όλυμπο. Μήπως έφθασε η ώρα για μια οριστική ρύθμιση του ζητήματος του Οδυσσέα; Η *άγορά*, η συνέλευση των θεών, ευνοεί άραγε τον άμεσο «νόστο»;

Ενότητα δεύτερη (α 26-108)

ΠΡΩΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ («ΑΓΟΡΑ») ΤΩΝ ΘΕΩΝ ΣΤΟΝ ΟΛΥΜΠΟ

Κύρια θεματικά κέντρα

- ▶ Η δήλωση του Δία για την *ευθύνη του ανθρώπου*.
- ▶ Αντιστοιχίες ανάμεσα στις οικογένειες του Αγαμέμνονα και του Οδυσσέα.
- ▶ Η *απόφαση των θεών* για τον νόστο του Οδυσσέα και το *διπλό σχέδιο* της Αθηνάς.

Σύνδεση της Ενότητας με την προηγούμενη

Στο τέλος της προηγούμενης Ενότητας ο αφηγητής πληροφορεί τον ακροατή-αναγνώστη για την εχθρότητα του Ποσειδώνα απέναντι στον Οδυσσέα, που κρατά τον ήρωά μας μακριά από την πατρίδα του. Στην αρχή της νέας Ενότητας μαθαίνουμε για το ταξίδι του Ποσειδώνα στη χώρα των Αιθιοπών, που ανοίγει τον δρόμο για το ευνοϊκό για την τύχη του Οδυσσέα συμβούλιο των θεών που ακολουθεί. Ο αντιθετικός σύνδεσμος «όμως» στον πρώτο στίχο της Ενότητας (στο πρωτότυπο κείμενο: *ἀλλά*) μας προετοιμάζει, λοιπόν, για την ευνοϊκή τροπή στην υπόθεση του πολύπαθου ήρωα.

Η δομή της Ενότητας (οι σκηνές και οι υποενότητες)

Όλη η Ενότητα αποτελεί μία **σκηνή**, διότι έχει ενότητα τόπου (: συνέλευση των θεών στον Όλυμπο), χρόνου (: πρώτη ημέρα) και προσώπων (: διάλογος Δία-Αθηνάς. Οι υπόλοιποι θεοί μένουν αμέτοχοι, είναι «βουβά πρόσωπα»), που χωρίζεται σε 5 **υποενότητες**:

1η υποενότητα (στ. 26-30): Η απουσία του Ποσειδώνα από τον Όλυμπο.

2η υποενότητα (στ. 31-51): Η έναρξη της συνεδρίασης και ο πρώτος λόγος του Δία.

3η υποενότητα (στ. 52-72): Ο λόγος της Αθηνάς.

4η υποενότητα (στ. 73-92): Η δευτερολογία του Δία.

5η υποενότητα (στ. 93-108): Ο δευτερολογία της Αθηνάς και οι προτάσεις της – Η λήξη της συνέλευσης.

Το περιεχόμενο της Ενότητας και η εξέλιξη της δράσης

1η-2η υποενότητα

Η διήγηση στην *Οδύσσεια* αρχίζει χωρίς τον Οδυσσέα. Η πρώτη πράξη της πρώτης μέρας είναι μια συνέλευση των θεών στον Όλυμπο, από την οποία απουσιάζει ο μνησίκακος Ποσειδών, που λείπει ταξίδι στους Αιθίοπες. Πρώτος παίρνει τον λόγο ο Δίας, ο οποίος αποποιείται τις ευθύνες των θεών για τις συμφορές που πλήττουν τους ανθρώπους και απορεί για τις μεμψιμοιρίες των ανθρώπων. Για να τεκμηριώσει τον λόγο του φέρνει το παράδειγμα του Αιγίσθου, που αφηφώντας τις θεϊκές προειδοποιήσεις έσμιξε με την Κλυταιμνήστρα και δολοφόνησε τον άντρα της, τον Αγαμέμνονα, για να πέσει στη συνέχεια κι αυτός νεκρός από το εκδικητικό χέρι του Ορέστη, του γιου του Αγαμέμνονα.

3η υποενότητα

Η Αθηνά, που παίρνει αμέσως έπειτα τον λόγο, συμφωνεί με τον πατέρα της και δηλώνει χωρίς περιστροφές την έγνοια και το ενδιαφέρον της για τον γενναίο Οδυσσέα, ο οποίος χωρίς να έχει φταίξει παραμένει παρά τη θέλησή του στο νησί της Καλυψώς, κατηγορώντας σχεδόν ανοιχτά τον Δία για τη ματαίωση του «νόστου» του ήρωα.

4η υποενότητα

Ο Δίας απαντώντας επιρρίπτει την ευθύνη στον οργισμένο Ποσειδώνα για την τύφλωση του γιου του, του Κύκλωπα Πολύφημου, και υπολογίζει να διευθετηθεί το θέμα από τη συντριπτική πλειοψηφία των θεών, στην οποία περιμένει ότι θα υποταχθεί ο Ποσειδών.

5η υποενότητα

Η Αθηνά ικανοποιημένη παίρνει για δεύτερη φορά τον λόγο και εκθέτει το σχέδιό της: ο Ερμής θα μεταφέρει στην Καλυψώ την απόφαση που έλαβαν οι θεοί και η ίδια θα πάει στην Ιθάκη, με σκοπό να κινητοποιήσει και να εμπυχώσει τον Τηλέμαχο, τον γιο του περιπλανώμενου ήρωα, ώστε να εκδιώξει τους μνηστήρες από το παλάτι και να αναζητήσει πληροφορίες για τον αγνοούμενο πατέρα του.



Ο κόσμος του έπους (πραγματολογικά – πολιτιστικά – ιδεολογικά στοιχεία)

«στους μακρινούς Αιθίοπες» (στ. 26-27): Απόμακρος λαός, που ζούσε στα δυο άκρα της γης (στ. 27-28), ιδιαίτερα ευσεβής και αγαπητός στον Ποσειδώνα. Φυσικά, η χώρα των ομηρικών Αιθίοπων, γεωγραφικά απροσδιόριστη, δεν μπορεί να ταυτιστεί με τη σημερινή ομώνυμη αφρικανική χώρα, την Αιθιοπία.

«στη θυσία, μian εκατόμβη με ταύρους και κριάρια» (στ. 29): Ἐκατόμβη κυριολεκτικά σημαίνει θυσία εκατό βοδιών και συνεκδοχικά μεγάλη, πλούσια θυσία. Οι θυσίες (στοιχείο πολιτισμού) ήταν πράξεις λατρείας των ανθρώπων που συνόδευαν τη δέηση, την προσευχή των πιστών προς τους θεούς. Οι αιματηρές θυσίες γίνονταν με ποικίλα ζώα (βόδια, χοίρους, αρνιά, κατσίκες, πτηνά...) ανάλογα με τις «προτιμήσεις» του θεού στον οποίο απευθυνόταν η δέηση. Τα κρέατα των θυσιασμένων ζώων ψήνονταν και στη συνέχεια μοιράζονταν σε όσους έπαιρναν μέρος στη θυσία. Η συνήθεια της θυσίας υποδηλώνει τη σχέση που υπήρχε ανάμεσα στους θεούς και στους ανθρώπους, μια σχέση δόσης-ανταπόδοσης, στο πλαίσιο της οποίας ο άνθρωπος όφειλε να είναι συνεπής στις υποχρεώσεις του απέναντι στους θεούς, αν ήθελε να προσδοκά τη βοήθεια και την εύνοιά τους.

«οι υπόλοιποι θεοί» (στ. 31): Εκτός από τον προεδρεύοντα Δία, η Αθηνά, ο Απόλλων, ο Άρης, η Άρτεμη, η Αφροδίτη, η Δήμητρα, ο Ερμής, η Εστία, η Ήρα και ο Ήφαιστος.

«τον φημισμένο Αίγισθο, που τον θανάτωσε ο ξακουστός Ορέστης» (στ. 33-34): Ο Αίγισθος, κατά την αρχαία ελληνική μυθολογία, ήταν γιος του Θυέστη –του αδερφού του Ατρέα, πατέρα του Αγαμέμνονα και του Μενέλαου– και της κόρης του, της Πελοπίας. Κατά την απουσία του ξαδέρφου του, του Αγαμέμνονα, στην Τρωική εκστρατεία, σύναψε σχέσεις με τη γυναίκα του, την Κλυταιμνήστρα, και κατά την επιστροφή του τον δολοφόνησε. Οκτώ χρόνια αργότερα τον σκότωσε, αυτόν και την άπιστη σύζυγο, ο Ορέστης, ο γιος του Αγαμέμνονα και της Κλυταιμνήστρας, παίρνοντας εκδίκηση για τον θάνατο του πατέρα του.

«τα μάτια λάμποντας, η Αθηνά» (στ. 52): Στη μυθολογία, η Αθηνά ήταν μία από τις δώδεκα θεότητες του Ολύμπου, κόρη του Δία, θεά της σοφίας, της φρόνησης και του πολέμου, εφευρέτρια του αυλού, πολιούχος της Αθήνας και προστάτιδα όλων των αστικών τεχνών και επαγγελμάτων, ιδιαίτερα της κλωστικής και της υφαντικής. Συνδέεται με την ελιά και την κουκουβάγια (πβ. το προσωνύμιο *γλανκῶπις*, δηλαδή με τα μάτια γλανκά, δηλαδή αστραφτερά, ή με μάτια κουκουβάγιας).

«η θυγατέρα του Άτλαντα [...] να κρατούν τον ουρανό χώρια απ' τη γη» (στ. 61-63):

Ο Άτλας ήταν ένας από τους Τιτάνες, γιος του Ιαπετού και της Κλυμένης, αδερφός του Προμηθέα, του Επιμηθέα και του Μεινοίτιου. Επειδή κατά την Τιτανομαχία πολέμησε εναντίον του Δία, εκείνος τον τιμώρησε να κρατά τον ουρανό με το κεφάλι του και τα γυμνά χέρια του.

«ο Ποσειδών, της γης κυρίαρχος» και (στ. 79) «κοσμοσειστής» (στ. 86): Ο Ποσειδών, στην αρχή, ήταν θεός της Γης γενικά – όπως ο Δίας του Ουρανού και ο Άδης του Κάτω Κόσμου. Όπως μαρτυρούν τα επίθετά του, αυτός όριζε τη γη και προκαλούσε τους σεισμούς. Αργότερα περιορίστηκε η δικαιοδοσία του στη θάλασσα.

«και στον θυμό του επιμένει για τον Κύκλωπα» (στ. 80): Οι Κύκλωπες της *Οδύσσειας* παρουσιάζονται άγριοι, γιγαντιαίοι και μονόφθαλμοι. Ζούσαν νομαδική αγροτική ζωή, χωρίς γνώση γεωργίας, νόμους, ήθη και κοινωνική οργάνωση, σε σπηλιές ή κορυφές βουνών χωρίς δυνατότητα επικοινωνίας με όμοιούς τους. Ξακουστός Κύκλωπας ο Πολύφημος, γιος του Ποσειδώνα και της νύμφης Θόωσας.

«στης Ωγυγίας το νησί» (στ. 98): Το μυθικό νησί της Καλυψώς. Οι μεταγενέστεροι το τοποθετούσαν εσφαλμένα στο Ιόνιο πέλαγος, ή κοντά στη Μάλτα (την αρχαία Μελίτη).

«στη Σπάρτη» (στ. 106): Στο βασίλειο του Μενέλαου, αδερφού του αρχιστράτηγου της Τρωικής εκστρατείας, του Αγαμέμνονα, ένα από τα μεγάλα κέντρα του μυκηναϊκού πολιτισμού.

«στις μεγάλες αμμουδιές της Πύλου» (στ. 106-107): Στο βασίλειο του Νέστορα, του γεροντότερου αρχηγού στην Τρωική εκστρατεία, ο οποίος στην *Ιλιάδα* παρουσιάζεται ως έξοχος ρήτορας και περιβάλλεται από γενικό σεβασμό.

Στοιχεία αφηγηματικής τεχνικής και ποιητικής τέχνης

Οι «αφηγηματικοί τρόποι» και η διάρθρωση της αφήγησης

Η Ενότητα έχει κυρίως διαλογικό χαρακτήρα: αποτελείται από τον διάλογο Δία-Αθηνάς στο πλαίσιο της πρώτης συνέλευσης των θεών, ο οποίος είναι δομημένος στο σχήμα «θέση-αντίθεση» – «λόγος-αντίλογος»: στ. 36-51 (πρώτος λόγος του Δία) – στ. 53-72 (πρώτος αντίλογος Αθηνάς) και στ. 74-92 (δεύτερος λόγος του Δία) – στ. 94-108 (δεύτερος αντίλογος Αθηνάς). Με το σχήμα αυτό το κείμενο αποκτά δραματικότητα και τονίζονται οι αντιθέσεις, ενώ η πρόταση-απόφαση της Αθηνάς (στη δευτερολογία της: στ. 94-108) αποτελεί ουσιαστικά τη «σύνθεση» των απόψεων.

✧ Ο αφηγηματικός χρόνος

Ο χρόνος της αφήγησης είναι ευθύγραμμος (τα γεγονότα παρουσιάζονται στη φυσική χρονική τους σειρά), ενώ αναδρομικό χαρακτήρα (δηλαδή αποτελεί μεταφορά στο παρελθόν) έχει η αναφορά του Δία στο θέμα του Αιγίσθου και στο διπλό φονικό του οίκου των Ατρείδων (βλ. στ. 40-51).

✧ Στοιχεία προοικονομίας (προϊδεασμοί – προσημάνσεις – προλήψεις)

Προσημάνσεις, προλήψεις και πρόδρομες αναφορές διακρίνουμε στα σημεία:

- ▶ στ. 40-51: η δίκαιη τιμωρία του Αιγίσθου μάς προετοιμάζει για τη μνηστηροφονία (ραψωδία χ).
- ▶ στ. 95-96: η απόφαση των θεών για τον νόστο του Οδυσσέα προϊδεάζει τον ακροατή-αναγνώστη για την αναχώρησή του από το νησί της Ωγυγίας και το αίσιο τέλος.
- ▶ στ. 97-100: το σχέδιο της Αθηνάς μάς προϊδεάζει για την επίσκεψη του Ερμή στην Ωγυγία και την αναχώρηση του Οδυσσέα (ραψωδία ε).
- ▶ στ. 101-105: η απόφαση της Αθηνάς να κινητοποιήσει και να εμψυχώσει τον Τηλέμαχο μάς προετοιμάζει για τη συνέλευση των Ιθακησίων και μάς προϊδεάζει για την «ενηλικίωση» του νέου και τη θαρρητή του στάση απέναντι στους μνηστήρες (ραψωδία β).
- ▶ στ. 106-108: η απόφαση της Αθηνάς μάς προϊδεάζει για το ταξίδι του Τηλέμαχου στην Πύλο (ραψωδία γ) και στη Σπάρτη (ραψωδία δ).

✧ Προώθηση του μύθου – Οικονομία του έργου

Ο μύθος προωθείται σημαντικά με τη διπλή απόφαση που παίρνουν οι θεοί έπειτα από την εισήγηση της Αθηνάς: την αποστολή του Ερμή στο νησί της Καλυψώς, για να της γνωστοποιήσει τη θέληση των θεών και την αποστολή της Αθηνάς στον γιο του πολύπαθου ήρωα, τον Τηλέμαχο, προκειμένου με την παρότρυνση και εμψύχωση της θεάς να αναλάβει δράση. Το σημαντικό στοιχείο της Ενότητας για την οικονομία του έργου είναι η λήψη της απόφασης για την επιστροφή του κεντρικού ήρωα. Αυτή αποτελεί την αφετηρία για τους δύο βασικούς άξονες της πλοκής του μύθου: τον νόστο του Οδυσσέα και την αναζήτησή του από τον Τηλέμαχο.

Θα πρέπει επίσης να προσέξουμε την –οπωσδήποτε απροσδόκητη– αναφορά του Δία στη μοίρα του Αγαμέμνονα, την πολιορκία της συζύγου του από τον Αίγισθο, τη δολοφονία του βασιλιά και την εκδίκηση του Ορέστη (στ. 40-55). Ο έμμεσος παραλληλισμός της μοίρας του Αγαμέμνονα με εκείνη του Οδυσσέα είναι σαφής για τον αναγνώστη, που ασφαλώς γνωρίζει και τις δύο παραδοσιακές ιστορίες: ο Οδυσσέας κινδυνεύει –αυτό είναι το έμμεσο μήνυμα του Δία προς τον ακροατή– να γνωρίσει την ίδια τύχη με τον Αγαμέμνονα, ενώ ο Τηλέμαχος ίσως κληθεί να παίξει τον ρόλο του Ορέστη.

✿ Απαντήσεις στις εργασίες του σχολικού βιβλίου

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Να συσχετίσετε όσα σχετικά με τη μοίρα/«το γραφτό» λέγονται στους στίχους 36-39 και στην παραπάνω λαϊκή παράδοση και να εντοπίσετε τις διαφορές. Προσέξτε και τον διπλανό πίνακα με τη λεξάντα του.

<p>Η Μοίρα στην προομηρική επική παράδοση και στον αρχαίο κόσμο</p>	<p>Σταθερή πίστη του αρχαίου κόσμου με προομηρικές καταβολές, βαθιά ριζωμένη στην ψυχή του λαού, είναι η ύπαρξη μιας σκοτεινής, απροσδιόριστης και συχνά ανεξιχνίαστης μεταφυσικής δύναμης, της Μοίρας, που άλλοτε συνεργάζεται με τους θεούς και άλλοτε μπροστά της στέκει αμήχανος και ανίσχυρος και αυτός ο πατέρας των θεών, ο παντοδύναμος Κρονίδης Δίας.</p>
<p>Ο ρόλος της Μοίρας στην Ενότητα: η προβολή της ευθύνης του ανθρώπου</p>	<p>Η προομηρική αντίληψη για τη μοίρα <u>αρχίζει στην ομηρική Οδύσσεια να υπονομεύεται</u>: ο Όμηρος μέσα από τον λόγο του Δία (στ. 36 κ.κ.) θέτει το μέγα θέμα της <u>ανθρώπινης ευθύνης</u>. Ο Δίας στην ομιλία του στο συμβούλιο των θεών δέχεται ότι η Μοίρα ορίζει μερίδιο συμφορών για τον καθέναν, τονίζει όμως ότι όσοι αδικούν επαυξάνουν τις συμφορές τους ξεπερνώντας έτσι τη μοίρα τους. Έτσι, ήδη στον Όμηρο, η μοίρα δεν αποτελεί πεπρωμένο με τη συνήθη, τη σημερινή, έννοια του όρου· καθορίζει τα όρια μέσα στα οποία οι άνθρωποι αποφασίζουν σε μεγάλο βαθμό <u>ελεύθερα</u>, αναλαμβάνοντας παράλληλα την ευθύνη των πράξεών τους.</p>
<p>Η Μοίρα στη λαϊκή αντίληψη και παράδοση</p>	<p>Ωστόσο στη λαϊκή αντίληψη, όπως φαίνεται από την παράδοση που αναφέρει ο Ν. Πολίτης, <u>επιβιώνει η πίστη στο «γραμμένο»</u>, ότι δηλαδή προκαθορίζονται από τη μοίρα, από το πεπρωμένο, όσα συμβαίνουν στη ζωή των ανθρώπων. Οι μοίρες της λαϊκής μας παράδοσης, τρεις στον αριθμό, είναι ανώνυμες, αλλά το έργο τους, η αποστολή τους, προσομοιάζει –όπως φαίνεται από το παράλληλο κείμενο, που εκφράζει τις σχετικές λαϊκές δοξασίες– με τις γνωστές (από τον Ησίοδο και έπειτα) τρεις Μοίρες: την Κλωθώ –που κλώθει το νήμα της ζωής του ανθρώπου–, τη Λάχεση –που το τυλίγει– και την Άτροπο – που το κόβει. Αυτές, κατά τις λαϊκές δοξασίες, την τρίτη ή την πέμπτη ημέρα από τη γέννηση του παιδιού μπαίνουν στο δωμάτιο που βρίσκεται η λεχώνα με το βρέφος, συνήθως τη νύχτα, την ώρα του ύπνου, και «μοιραίνουν» το παιδί, δηλαδή προδιαγράφουν την πορεία του, καθορίζουν το πεπρωμένο του.</p>

Η Μοίρα
στην τέχνη
(στις εικαστικές
απεικονίσεις)

Παραστάσεις των τριών Μοιρών υπήρχαν και διασώθηκαν πολλές από την αρχαιότητα. Αξιοθαύμαστα είναι, μεταξύ άλλων, τα τρία ακέφαλα αγάλματα αυτών, που ήταν τοποθετημένα στο ανατολικό αέτωμα του Παρθενώνα και σήμερα βρίσκονται στο Βρετανικό Μουσείο του Λονδίνου. Όπως φαίνεται επίσης από το εικαστικό του Μ. Αγγέλου που εικονίζεται στο βιβλίο, το θέμα ανέκαθεν ενέπνεε καλλιτεχνικά.

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ - ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1 Ποια πρόσωπα πήραν τον λόγο στο συμβούλιο των θεών και για ποιους μίλησαν;

Τα πρόσωπα που μιλούν στο συμβούλιο των θεών («πρόσωπα του προσκληνίου») και τα πρόσωπα που «ζωντανεύουν» μέσα από τον λόγο τους

Στο συμβούλιο των θεών παίρνουν τον λόγο ο Δίας και η Αθηνά (οι υπόλοιποι θεοί παρουσιάζονται βουβοί θεατές και ακροατές) και αναφέρονται ο πρώτος στον Αίγισθο και η δεύτερη στον Οδυσσέα. Κοντά στον Αίγισθο «ζωντανεύουν» μέσα από τον λόγο του Δία ο βασιλιάς Αγαμέμνων, η σύζυγός του Κλυταιμνήστρα και ο γιος τους Ορέστης. Κοντά στον Οδυσσέα γίνεται αναφορά στην Καλυψώ, που τον κρατά «φυλακισμένο», στον Ποσειδώνα, η οργή του οποίου είναι υπεύθυνη για την παραμονή του ήρωα μακριά από την πατρίδα, στον γιο του ήρωα, τον Τηλέμαχο, και στους αναιδείς μνηστήρες.

2 Αν ο Ποσειδώνας παρευρισκόταν στο συμβούλιο των θεών, τι νομίζετε ότι θα υποστήριζε και με ποιο επιχείρημα ο Δίας θα μπορούσε να απορρίψει την ένστασή του;

Τα υποθετικά επιχειρήματα του Ποσειδώνα...

Αν ο Ποσειδών παρευρισκόταν στο συμβούλιο των θεών και δεν απουσίαζε στη μακρινή χώρα των Αιθιοπών, αναμφίβολα θα υποστήριζε με πάθος το «δίκιο του»: ότι ο Οδυσσέας είναι άξιος τιμωρίας, διότι τύφλωσε τον γιο του, τον Κύκλωπα Πολύφημο, και ότι θα πρέπει να συνεχίσει να περιπλανιέται μακριά από την πατρίδα του, την Ιθάκη.

...και η πιθανή ένσταση του Δία

Ο Δίας θα μπορούσε να του αντιτάξει ότι ο ήρωας αρκετά τιμωρήθηκε και ότι τώρα θα πρέπει να του επιτραπεί η επιστροφή του στην πατρίδα. Επίσης, θα μπορούσε να ενισχύσει το παραπάνω επιχείρημα προσθέτοντας ότι ο Οδυσσέας είναι συνετός και ευσεβής (πβ. τους στίχους 76-78) και να τονίσει ότι η απόφαση για τη μοίρα του θα ληφθεί δημοκρατικά, με βάση την αρχή της πλειοψηφίας. Επομένως, αν οι υπόλοιποι θεοί συμφω-

νούν να επιστρέψει ο ήρωας στην Ιθάκη, και ο ίδιος είναι υποχρεωμένος να υποχωρήσει.

3 Προσέξτε τη δήλωση του Δία για την ευθύνη του ανθρώπου σε σχέση με τη μοίρα του (στ. 36-39), το παράδειγμα του Αίγισθου (στ. 40-51) και το σχόλιο της Αθηνάς (στ. 54-55) και απαντήστε στις εξής ερωτήσεις:

α. Ποια αντίληψη φαίνεται ότι έχουν οι άνθρωποι της ομηρικής εποχής για τις συμφορές που τους βρίσκουν και τι δηλώνει ο Δίας σχετικά με αυτό το θέμα;

β. Πού φαίνεται ότι ο ομηρικός άνθρωπος αποφασίζει ελεύθερα και έχει, άρα, την ευθύνη των πράξεών του;

γ. Ποιον υponοεί η Αθηνά, όταν λέει «να έχει την ίδια τύχη»;

Η αντίληψη των ανθρώπων της ομηρικής εποχής για τις συμφορές που τους βρίσκουν

α. Οι άνθρωποι της ομηρικής εποχής, όπως φαίνεται από τα λόγια του Δία στους στίχους 36-37, θεωρούν τους θεούς μόνους υπεύθυνους για τις συμφορές που τους βρίσκουν. Αυτή ήταν γενικά η λαϊκή αντίληψη στην αυγή των ελληνικού πολιτισμού, την εποχή που οι άνθρωποι έβλεπαν το Δωδεκάθεο με πραγματικό δέος και δεν μπορούσαν να αντιληφθούν και να ερμηνεύσουν τα αίτια της ευτυχίας και της δυστυχίας τους.

Τι δηλώνει ο Δίας σχετικά με αυτό το θέμα

Ο λόγος του Δία (στ. 38-39) ανατρέπει τη δεισιδαιμονική αυτή πίστη: οι άνθρωποι, παραπονιέται, κατηγορούν συνήθως τους θεούς για τα βάσανα και τις συμφορές που τους βρίσκουν. Κι όμως οι ίδιοι με τα δικά τους ανομήματα καταστρέφουν τους εαυτούς τους. Τις αποφάσεις τις παίρνουν μόνοι τους, ελεύθεροι και επομένως έχουν στο ακέραιο την ευθύνη γι' αυτές. Οι θεοί λοιπόν δεν είναι οι αίτιοι της δυστυχίας των ανθρώπων, τιμούν τη δικαιοσύνη και εγγυώνται την παγκόσμια ηθική τάξη, τιμωρώντας τους αδίκους.

Το παράδειγμα του Αίγισθου και η λειτουργία του: η ηθική αρχή που προβάλλει

β. Τη θέση του για την ελευθερία και ευθύνη των ανθρώπων για τις πράξεις τους ο Δίας την επαληθεύει με το παράδειγμα του Αίγισθου, ο οποίος παρά την προειδοποίηση των θεών (βλ. στ. 44-50) επέλεξε (βλ. στ. 43) να υπερβεί την «ορισμένη μοίρα» (δηλαδή το «μερίδιο» που όρισαν οι θεοί για τους ανθρώπους) και πλήρωσε γι' αυτήν του την επιλογή (βλ. στ. 51). Το στοιχείο που τονίζει ο επικός ποιητής στην περίπτωση του Αίγισθου είναι η προειδοποίησή του από τον Ερμή (στ. 45-46: «μήτε εκείνον να σκοτώσει μήτε και τη γυναίκα του να μπλέξει σε παράνομο κρεβάτι»), στοιχείο απαραίτητο για να καταλογισθεί η άμαρτία, η παράβαση. Οι θεοί λοιπόν με διάφορους τρόπους προειδοποιούν τους θνητούς για επι-

Η άμαρτία, η ύβρις και οι θεϊκές προειδοποιήσεις

κείμενες συμφορές, που θα τους πλήξουν λόγω ατασθαλιών, δηλαδή «ηθικών παραβάσεων», οι οποίες συνδέονται με την έννοια της *ὑβρεως*, της υπέρβασης των ανθρώπινων ορίων. Αν αυτοί δεν συμμορφωθούν, ευθύνονται για τις πράξεις τους και τιμωρούνται γι' αυτές.

Η έμμεση αναφορά στους μνηστήρες και στην τύχη τους

γ. Η Αθηνά υπαινίσσεται τους μνηστήρες, οι οποίοι ως «υβριστές» δεν θα μείνουν ατιμώρητοι. Το ηθικό σχήμα που ίσχυσε στην περίπτωση του Αίγισθου θα ισχύσει και στην περίπτωση των μνηστήρων.

4 Ο Αίγισθος σκότωσε τον Αγαμέμνονα και παντρεύτηκε τη γυναίκα του, την Κλυταιμνήστρα. Ο γιος του Αγαμέμνονα, ο Ορέστης, πήρε εκδίκηση σκοτώνοντας τον Αίγισθο. Αντιστοιχίστε την τελειωμένη αυτή ιστορία της οικογένειας του Αγαμέμνονα με την ανοιχτή ακόμη ιστορία της οικογένειας του Οδυσσέα και σχολιάστε την:

«Ο Αίγισθος αντιστοιχεί στους μνηστήρες· η Πηνελόπη στην Κλυταιμνήστρα· ο Οδυσσέας στον Αγαμέμνονα και ο Τηλέμαχος στον Ορέστη. Οι αντιστοιχίες αυτές υποβάλλουν την ιδέα ότι όσα συνέβησαν στην οικογένεια του Αγαμέμνονα μπορεί να συμβούν και στην οικογένεια του Οδυσσέα».

Σχολιασμός: Ο Αγαμέμνων και ο Οδυσσέας έχουν φύγει από την πατρίδα τους για τον ίδιο πολύχρονο πόλεμο, αφήνοντας πίσω τους γυναίκα και γιο. Κατά τη διάρκεια της απουσίας τους, ο Αίγισθος ξελογιάζει την Κλυταιμνήστρα και οι μνηστήρες «πολιορκούν» την Πηνελόπη, εποφθαλμιώντας και οι δύο τον θρόνο. Ενώ συμβαίνουν αυτά τα γεγονότα, τα δύο βασιλόπουλα, ο Ορέστης και ο Τηλέμαχος, είναι ανήλικα και αδυνατούν να επέμβουν δυναμικά. Και οι δύο αναγκάζονται να ταξιδέψουν μακριά από την πατρίδα τους και απουσιάζουν όταν επιστρέφει ο Αγαμέμνων και ο Οδυσσέας. Και οι δύο γυρνάνε στην πατρίδα ενηλικιωμένοι, ώριμοι και αποφασισμένοι να εκδικηθούν. Ο Ορέστης σκοτώνει τον Αίγισθο, τον δολοφόνο του πατέρα του, και την Κλυταιμνήστρα, ενώ ο Τηλέμαχος, όπως θα δούμε στη συνέχεια, θα βοηθήσει τον Οδυσσέα να σκοτώσει τους μνηστήρες.

Οι αντιστοιχίες αυτές «αιωρούνται» μέσα στο έπος και –με δεδομένη την τύχη των μελών του *οίκου* των Ατρείδων– λειτουργούν σαν απειλές για την οικογένεια του Οδυσσέα. Αφήνουν έτσι ανοιχτά όλα τα ενδεχόμενα (: μήπως κινδυνέψει και ο Οδυσσέας κατά την επιστροφή του; Γιατί η Πηνελόπη πολιορκείται από τους μνηστήρες; Θα αναλάβει δράση ο Τηλέμαχος και ποια θα είναι αυτή;) και κεντρίζουν το ενδιαφέρον του ακροατή-αναγνώστη για την έκβαση.

5 Να διακρίνετε τα σημεία που δείχνουν ότι οι αρχαίοι Έλληνες φαντάζονταν τους θεούς τους παρόμοιους με τους ανθρώπους (θεϊκός ανθρωπομορφισμός).

Στο ομηρικό κείμενο εντοπίζουμε ενέργειες και καταστάσεις των θεών που δείχνουν τον ανθρωπομορφισμό τους:

Ο ανθρωπομορφισμός των θεών Ο Ποσειδών ταξιδεύει και επισκέπτεται τη χώρα των Αιθιοπών, δέχεται προσφορές και ανταποδίδει (στ. 29-30), όπως και ο θνητός Οδυσσέας (στ. 70). Οι θεοί συνεδριάζουν (η θεϊκή συνέλευση, η *ἀγορά*, λειτουργεί με τους ίδιους βασικά κανόνες που λειτουργεί και η *ἀγορά* των ανθρώπων), συνομιλούν, εκθέτουν τις απόψεις τους και παίρνουν αποφάσεις. Στη συνέλευση προεδρεύει ο πατέρας/αρχηγός, σεβαστός απ' όλους, αλλά ισχύει η αρχή της πλειοψηφίας (στ. 90-92). Οι θεοί έχουν ανθρώπινα συναισθήματα: η ερωτευμένη Καλυψώ γλυκομιλεί στον Οδυσσέα (στ. 60), ο Δίας εμφανίζεται από την Αθηνά οργισμένος (στ. 72) –πράγμα που απορρίπτει στη συνέχεια ο ίδιος– και ο Ποσειδών, ενεργώντας αντίθετα από τη θέληση των υπόλοιπων Ολύμπιων θεών, επιμένει στην οργή του κατά του Οδυσσέα (στ. 79 κ.κ.). Οι θεοί επίσης εκτιμούν αξίες και αρετές όπως η ευσέβεια, η σύνεση και η φιλοπατρία, ενώ καταδικάζουν το έγκλημα και την αδικία (στ. 40-51, 54-59, 69-71, 76-78). Η Αθηνά ετοιμάζεται να επισκεφθεί την Ιθάκη, για να εμφανιστεί και να παρωθήσει τον Τηλέμαχο (στ. 101 κ.κ.), ενώ ο αγγελιαφόρος Ερμής αναλαμβάνει «ειδικές αποστολές»: προειδοποιεί τον Αίγισθο και αποστέλλεται στο νησί της Ωγυγίας, για να γνωστοποιήσει στην Καλυψώ την απόφαση των θεών. Η Αθηνά παίρνει αποκάλυπτα το μέρος του Οδυσσέα και μεταξύ τους μέλλεται να αναπτυχθεί μια αληθινά «αδερφική» σχέση.

Γενικεύοντας, συμπεραίνουμε ότι οι Ολύμπιοι θεοί σκέπτονται, αισθάνονται, μιλούν και ενεργούν όπως και οι άνθρωποι. Η κοινωνία τους είναι οργανωμένη σύμφωνα με την τυπική πατριαρχική δομή της ομηρικής κοινωνίας. Οι σχέσεις των θεών με τους ανθρώπους είναι ανταποδοτικές (βλ. θυσίες και προσφορές), όπως και οι σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων την εποχή του ποιητή, και έχουν ως κύριο γνώρισμά τους μια μορφή «ψυχικής εξάρτησης» (βλ. τη σχέση ανάμεσα στον Οδυσσέα και στην Καλυψώ και ανάμεσα στην Αθηνά και στους Οδυσσέα και Τηλέμαχο).

6 [...] Μετατρέψτε τον πρωτοπρόσωπο λόγο της Αθηνάς στους στίχους 101-103 σε τριτοπρόσωπο αρχίζοντας με τη φράση: Η Αθηνά είπε ότι... Τι διαπιστώνετε;

Ο τριτοπρόσωπος και ο πρωτοπρόσωπος αφηγηματικός τρόπος

«Η Αθηνά είπε ότι η ίδια κατεβαίνει τώρα στην Ιθάκη, τον γιο του να ερεθίσει, τόλμη θα βάλει στην καρδιά του, να συγκαλέσει σε συνέλευση τους Αχαιούς, που τρέφουν πλούσια κόμη·

Σχολιασμός: Με τον τρόπο αυτόν χάνεται η ζωντάνια και η παραστατικότητα που προσφέρει ο πρωτοπρόσωπος (διαλογικός/δραματικός) τρόπος αφήγησης και κατά συνέπεια μειώνεται το ενδιαφέρον του ακροατή-αναγνώστη.

Ο δραματικός αφηγηματικός τρόπος και η ηθογραφία των ομηρικών ηρώων

Ο δραματικός αφηγηματικός τρόπος συνδέεται, λοιπόν, με τη δραματική μέθοδο που επιλέγει ο Όμηρος, για την ηθογραφία των ηρώων του: μ' αυτήν ο ποιητής παρουσιάζει τους χαρακτήρες των προσώπων μέσα από τη συμπεριφορά τους, δηλαδή μέσα από όσα κάνουν και από όσα λένε τα ίδια τα πρόσωπα. Η δυναμική αυτή παρουσίαση προσδίδει αληθοφάνεια στην ηθογραφία των ηρώων.

7 Συμπλήρωση κενών:

Ο Όμηρος προετοιμάζει συχνά τους ακροατές του για όσα θα ακολουθήσουν με διάφορους τρόπους: άλλοτε προγραμματίζει τη δράση, όπως με το **διπλό σχέδιο της Αθηνάς** (στ. 97-107), άλλοτε προειδοποιεί για την εξέλιξη της δράσης, όπως για τον **Οδυσσέα με τον λόγο του Δία** (στ. 89-90), άλλοτε προϊδεάζει απλώς για την τύχη ορισμένων ηρώων, όπως για την τιμωρία των **μνηστήρων** (στ. 54-55), κτλ.

8 [...] Ξεχωρίστε 2-3 χαρακτηριστικά επίθετα και άλλα τόσα περιγραφικά μαζί με τα ουσιαστικά που συνοδεύουν.

Χαρακτηριστικά και περιγραφικά επίθετα της Ενότητας

Χαρακτηριστικά επίθετα:

«τον φημισμένο Αίγισθο» (στ. 33)

«ο ξακουστός Ορέστης» (στ. 34)

«τον άγρυπνον αργοφονιά Ερμή» (στ. 44)

«τον Ερμή, ψυχοπομπό κι αργοφονιά» (στ. 97)

«γενναίος αλλά δύσμοιρος [Οδυσσέας]» (στ. 56-57)

«ο κοσμοσείστης Ποσειδών» (στ. 86)

«του καρτερικού Οδυσσέα» (στ. 100)

Κοσμητικά-περιγραφικά επίθετα:

«περίβρεχτο νησί» (στ. 58)

«την καλλιπλόκαμη νεράιδα» (στ. 98-99)

«κέρατα στριφτά» (στ. 105)

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Γράψτε μία παράγραφο απαντώντας στις εξής ερωτήσεις:

α. Τι αποφασίστηκε στο πρώτο συμβούλιο των θεών;

β. Ποιο σχέδιο κατέστρωσε η Αθηνά για την εφαρμογή αυτής της απόφασης;

Ανακεφαλαιώνοντας τη δράση στην Ενότητα...

Στο πρώτο συμβούλιο των θεών, κυρίως χάρη στους έξυπνους χειρισμούς της Αθηνάς, αποφασίστηκε η επιστροφή του Οδυσσέα στην πατρίδα και προγραμματίστηκαν οι εξελίξεις τόσο στην Ιθάκη όσο και στην Ωγυγία. Συγκεκριμένα, η Αθηνά κατέστρωσε ένα διπλό σχέδιο, κατά το οποίο ο Ερμής θα γνωστοποιήσει στην Καλυψώ την απόφαση των θεών και η ίδια θα μεταβεί στην Ιθάκη, θα συναντήσει τον Τηλέμαχο, θα τον εμπυχώσει ώστε να αντισταχθεί στους μνηστήρες και να αναζητήσει τον αγνοούμενο πατέρα του ταξιδεύοντας σε Σπάρτη και Πύλο.

✿ Πρόσθετες εργασίες – Ειδικά θέματα

1 Ποια είναι η δομή του πρώτου λόγου της Αθηνάς (στ. 53-72) στο συμβούλιο των θεών και ποια τα «μέσα πειθούς» που χρησιμοποιεί;

Η δομή του πρώτου λόγου της Αθηνάς...

...και τα «μέσα πειθούς» που χρησιμοποιεί

Ο λόγος της Αθηνάς είναι τεχνικότερος, άριστα δομημένος και, όπως αποδεικνύεται, ιδιαίτερα αποτελεσματικός. Συγκεκριμένα, θα πρέπει να προσέξουμε ότι αρχικά, μετά την επίσημη και γεμάτη σεβασμό προσφώνηση προς τον πατέρα της, δηλώνει ότι συμφωνεί και «προσυπογράφει» όσα επεσήμανε ο Δίας στον λόγο του (στ. 53-55), με κύριο στόχο προφανώς να δημιουργήσει θετικό-ευνοϊκό κλίμα.

Επειτα, εισάγει το θέμα του Οδυσσέα, δηλώνοντας καθαρά και απερίφραστα εξαρχής τα συναισθήματά της για τον πολύπαθο ήρωα (στ. 56-57). Τον χαρακτηρίζει «γενναίο αλλά δύσμοιρο» (στ. 57), χαρακτηρισμός που τονίζει την αντίφαση που σφραγίζει τη μοίρα του, προβάλλοντας τον ήρωα ως «ανάξια πάσχοντα».

Στη συνέχεια σε μια σύντομη περιγραφική αφήγηση (στ. 58-66) αναφέρεται –με στόχο να υπενθυμίσει αλλά και να συγκινήσει– σε χαρακτηριστικές λεπτομέρειες της «ομηρίας» του Οδυσσέα: εντοπίζει με ακρίβεια το νησί του εγκλεισμού του, σκιαγραφεί περιληπτικά το τοπίο, «συστήνει» την Καλυψώ και αποκαλύπτει τα κίνητρά της.

Κλείνοντας, υπενθυμίζει τις προσφορές του ήρωα προς τους θεούς, ακλόνητο τεκμήριο της ευσέβειάς του (στ. 70-71).

Εκείνο που σκόπιμα και έξυπνα παρασιωπά η θεά είναι η

ευθύνη του ήρωα, «λεπτομέρεια» που προσθέτει στον αντίλογο του ο Δίας: μακριά από την πατρίδα του κρατάει τον ήρωα η οργή του Ποσειδώνα, που οφείλεται στην τύφλωση του Πολύφημου. Αντίθετα, σκόπιμα πάλι παρουσιάζει τον Δία θυμωμένο με τον ήρωα, σαν να ήταν εύκολο με το τέχνασμα αυτό να παραμεριστεί ο θυμωμένος Ποσειδώνας.

Ο σκοπός της βέβαια επιτυγχάνεται: ο Δίας δηλώνει πως «όλοι εμείς είναι καιρός τον νόστο του να στοχαστούμε» (στ. 89), πιστεύοντας ότι στην ομόφωνη απόφαση των θεών θα καμφθεί η οργή και το «πείσμα» του Ποσειδώνα (στ. 90-92).

2 Να επισημάνετε στο απόσπασμα στοιχεία πολιτικής σκέψης.

Αιχνεύοντας
στοιχεία «πολι-
τικής σκέψης»
στην Ενότητα

Στη δήλωση του Δία ενώπιον των θεών στους στίχους 91-92 («δεν γίνεται να αντιταχθεί στους άλλους αθανάτους, / παρά τη θέληση όλων των θεών, μόνος εκείνος να αντιμάχεται») διαφαίνεται, πολύ πρώιμα, πολύ πριν θεσπιστεί το δημοκρατικό πολίτευμα, η βασική δημοκρατική αρχή, η «αρχή της πλειοψηφίας»: η γνώμη των περισσοτέρων οφείλει να επιβάλλεται και να μετατρέπεται σε απόφαση της συνέλευσης. Η αναφορά αυτή δείχνει ότι η παραπάνω αντίληψη στο θέμα λήψης αποφάσεων ήταν ήδη αίτημα στην εποχή του ποιητή.

Βέβαια, αμέσως πιο κάτω (στ. 95-96) η πρόταση του Δία, πάτερα ανθρώπων και θεών, εκλαμβάνεται σιωπηρά ως απόφαση όλων –χωρίς να ακουστούν άλλες απόψεις, να γίνει ευρύτερη συζήτηση και να τεθεί το θέμα σε ψηφοφορία– γεγονός που συνιστά καθαρά πατριαρχική αντίληψη.

3 Ο Οδυσσέας, αν και απών, ηθογραφείται στην Ενότητα μέσα από τους λόγους Δία και Αθηνάς. Να βρείτε σχετικές έμμεσες αναφορές.

Η προβολή
του ήθους
του Οδυσσέα
στην Ενότητα

Το ήθος του Οδυσσέα προβάλλεται κυρίως στον πρώτο λόγο της Αθηνάς (στ. 53-72): ο Οδυσσέας είναι γενναίος αλλά δύσμοιρος (στ. 57), ευσεβής προς τους θεούς (στ. 70-71), ανάξια πάσχων (δηλαδή άνθρωπος που υποφέρει χωρίς να το αξίζει). Με δόλια μέσα και παρά τη θέλησή του (στ. 65-66) παραμένει δέσμιος στο νησί της Καλυψώς, αλλά ο νους του τρέχει ακατάπαυστα στη μακρινή πατρίδα (στ. 67-68). Αυτή ακριβώς η βαθιά προσήλωση του ήρωα στην πατρίδα, ο ακλόνητος δεσμός με την πατρική γη, τον καθιστά άξιο του νόστου, του χαρίζει δηλαδή ουσιαστικά την επιστροφή στην πολυπόθητη πατρίδα.

Σύνδεση της Ενότητας με τα επόμενα

Από την επόμενη Ενότητα θα μπει σε εφαρμογή το ένα μέρος από το σχέδιο της Αθηνάς (η επίσκεψη στον Τηλέμαχο). Το πρώτο όμως μέρος της πρότασης μένει μετέωρο: ο Δίας, μόνος αρμόδιος εντολοδότης του Ερμή, δεν το προσεπικυρώνει με τον λόγο του. Έτσι, η αποστολή του Ερμή προαναγγέλλεται, αλλά δεν εκτελείται αμέσως. Στην αρχή της ραψωδίας ε, με ένα δεύτερο συμβούλιο των θεών, που ουσιαστικά επικυρώνει τις αποφάσεις του πρώτου, ανανεώνεται η βούληση των θεών να επιτευχθεί ο «νόστος» του Οδυσσέα και με την εντολή του Δία προς τον Ερμή δρομολογείται το πρώτο μέρος από το σχέδιο της θεάς.